

Aluehallintovirasto
Regionförvaltningsverket
Regional State Administrative Agency

Vad är upphovsrätt?

Helsingfors 24.4.2019

Thomas Sundell

Jurist

Regionförvaltningsverkens svenska enhet
för bildningsväsendet

Vad är upphovsrätt?

- Upphovsrätten skyddar upphovsmannens ekonomiska och ideella rättigheter till ett verk
- Är avsedd att skydda den kreativa insatsen
- Uppkommer automatiskt
- Kan inte i Finland registreras som sådan (©-symbolen är i Finland bara informativ)
 - Upphovsrättens existens bedöms bara i samband med intrång

Några olika immateriella rättigheter

- Upphovsrätt: den konstnärliga utformningen
- Patent: funktionen, det tekniska genomförandet av en idé
 - dock inte t.ex. vetenskapliga upptäckter, matematiska metoder, estetiska skapelser, regler eller metoder för att utföra mentala handlingar, spela spel eller göra affärer samt datorprogram
- Varumärkesrätt: användningen av text, bild eller ljud för igenkänning i samband med affärsverksamhet
- Mönsterrätt: registrerad industridesign
- Olika slags upphovsrätten närstående rättigheter

Vad är ett verk?

- Litterära verk
 - Verk där uttrycksformen är talat eller skrivet språk
 - Dessutom också ”karta och annat i teckning eller grafik eller plastisk form utfört verk av beskrivande art samt datorprogram”
 - Också ett muntligt framförande kan få skydd
- Konstnärliga verk
 - Alla andra verk – ”konstnärlig” syftar alltså på verkets art, inte dess konstnärliga kvalitet

Vad är ett verk?

- Skydd ges för självständiga och originella verk
 - Självständigt = verket är inte ett plagiat
 - Originellt = skapandet har varit kreativt i motsats till mekaniskt, upphovsmannens person kommer till uttryck
- Verkets omfattning saknar betydelse
 - Behöver inte vara utgivet – utkast kan åtnjuta skydd
- Idéer, ämnen, metoder, principer, forskningsresultat, teorier och fakta faller utanför skyddet

Fria verk

- Upphovsrätten gäller inte:
 - Lagar och förordningar
 - Beslut och föreskrifter som ska publiceras i författningssamlingen eller föreskriftssamlingen
 - Internationella fördrag och motsvarande
 - Beslut och yttranden av myndigheter och andra offentliga organ
 - Översättningar av dessa som en myndighet har gjort eller låtit göra

Vem är upphovsman?

- Den som har skapat ett originalverk har upphovsrätten
- Utgångspunkten är det namn eller den pseudonym som anges på verket
- Den som har skapat ett samlingsverk har upphovsrätten till samlingsverket men är beroende av upphovsmännen till de enskilda delar som ingår
- Om två eller flera gemensamt skapar ett verk där vars och ens bidrag inte kan separeras har de gemensam upphovsrätt – var och en kan dock ensam hävda intrång
- Kombinationsverk (t.ex. filmverk och sceniska verk) kräver ofta i praktiken avtal

Bearbetningar

- Den som har översatt, bearbetat eller överfört verket till en annan litteratur- eller konstform har upphovsrätt till den nya gestalten, men den är beroende av den ursprungliga upphovsmannens rätt och kräver tillstånd
- Också bearbetningen måste vara originell (inte t.ex. en mekanisk översättning, se bl.a. UR 2010:6)
- Undantag: om någon i fri anslutning till ett verk har skapat ett nytt och självständigt verk
 - Detta används i praktiken för parodier (definition?) och liknande, se t.ex. UR 2017:4

Upphovsrättens giltighetstid

- Upphovsrätten gäller till utgången av det 70:e året efter den sista upphovsmannens död
- Om upphovsmannen är okänd gäller 70 år efter att verket offentliggjorts, i fråga om icke-offentliggjorda verk 70 år efter att verket skapats
- UR 2010:18: dödsdatum bör utredas så långt det är möjligt
- Specialregel: den som för första gången ger ut ett tidigare icke-offentliggjort verk vars upphovsrätt har hunnit gå ut får de ekonomiska rättigheterna i 25 år

Ekonomiska rättigheter

- De ekonomiska rättigheterna innefattar uteslutande rätt att:
 - framställa exemplar av verket
 - göra verket tillgängligt för allmänheten i ursprungligt eller ändrat skick, i bearbetning eller översättning, i annan litteratur- eller konstform eller i annan teknik
- Ett stort antal begränsningsstadganden av praktisk eller principiell natur kringskär dock de ekonomiska rättigheterna
- Offentlighetsprincipen begränsas inte av upphovsrätten

Framställning av exemplar

- Handlar om att verket reproduceras på något medium
- Kan vara direkt eller indirekt, permanent eller tillfällig
 - Vissa undantag görs bland annat i samband med dataöverföring på nätet
- Saknar betydelse om det sker helt eller delvis eller i vilken form eller med vilken metod det sker
 - Förutsätter att det handlar om en i sig skyddsvärd del
- Gäller också då verket överförs till en anordning med vilken verket kan återges

Tillgängliggörande för allmänheten

- ”Allmänheten” är ett centralt begrepp – upphovsrätten täcker inte privata framföranden
 - Potentiellt antal närvarande är ofta avgörande, se t.ex. UR 2013:23 om filmgrupp på Facebook
- Olika sätt:
 - Trådbundet eller trådlöst (t.ex. streamning)
 - Som ett offentligt framförande inför publik
 - Försäljning, uthyrning, utlåning eller annan spridning
 - Offentlig visning utan tekniska hjälpmedel

Internetlänkar

- Huruvida länkning till material på internet räknas som att tillgängliggöra för allmänheten är delvis beroende av hur länkningen tekniskt genomförs
 - Avgörande är huruvida det man länkar till når en ny mottagarskara till följd av länkningen
- Särskilt i fråga om icke-klickbara länkar måste man bedöma eventuellt vinstsyfte, hur systematisk länkningen är och vem som avgör urvalet (UR 2014:4)
- EU-domstolen (C-160/15): också hyperlänkar kan utgöra intrång om länkning sker i vinstsyfte till material som den som länkar har skäl att misstänka är olovligt publicerat

Framställning av exemplar för privat bruk

- Huvudregel: det är tillåtet att framställa *enstaka* exemplar av ett offentliggjort verk för eget bruk
 - Kan också ges i uppdrag åt utomstående, dock inte i fråga om musik, filmer, bruksföremål, skulpturer eller återgivande av konstverk på konstnärlig väg
 - Får inte heller senare användas för andra ändamål
- Undantag: gäller inte datorprogram eller byggnader
- Det görs ingen skillnad mellan om man kopierar ett original eller en *lovlig* kopia, inte heller om resultatet är fysiskt eller elektroniskt

Framställning av exemplar på bibliotek

- Vissa bibliotek får i annat än vinstsyfte bland annat:
 - framställa exemplar för att bevara material, iståndsätta material, förvalta och organisera samlingarna eller komplettera ett verk med en otillgänglig del
 - kopiera offentliggjorda men kommersiellt otillgängliga verk för utlåning om originalet lätt skulle ta skada samt kopiera enstaka delar av samlingsverk åt en kund i stället för att låna ut hela verket
- Dessa samt alla kommunala allmänna bibliotek får framställa exemplar via avtalslicens om inte rättighetsinnehavaren uttryckligen förbjudit det

Exemplarframställning för funktionshindrade

- För personer som på grund av funktionsnedsättning eller sjukdom inte kan ta del av verk på sedvanligt sätt får exemplar framställas av utgivna verk på annat sätt än genom upptagning av ljud eller rörlig bild
 - Uppgiften är anförtrodd Celia
 - Bygger på Marrakechfördraget från 2013
- Sådana exemplar får bara användas av personer med funktionsnedsättning
- Personer med synskada eller annan synnedsättning får också framställa eller låta framställa exemplar i tillgängligt format för enskilt bruk

Konsumtion av upphovsrätten

- Ett exemplar som med upphovsmannens samtycke varaktigt har överlåtits får spridas vidare
 - Upphovsmannen förlorar kontrollen över *det enskilda exemplaret*
 - Gäller inte uthyrning eller jämförbara rättshandlingar
- Viss skillnad var exemplaret första gången har överlåtits (inom eller utanför EES-området)
- Ett exemplar som med upphovsmannens samtycke varaktigt har överlåtits får också visas offentligt

Konsumtion av upphovsrätt och utlåning

- Konsumtionen gäller endast fysiska exemplar, vilket gör att upphovsrätten för e-böcker inte konsumeras utan villkoren för utlåning måste fastställas i avtal
- Filmverk och datorprogram är undantagna från konsumtionsregeln, vilket föranleder att man måste skaffa exemplar med en skild licens för utlåning
- UR 2015:7 och UR 2015:8: moderna konsolspel kan ibland vara något mer än datorprogram, och då omfattas de inte av undantaget till konsumtionsregeln
- UR 2013:4: Finlands standardiseringsförbund kunde inte bestämma att standarder inte får lånas hem

Offentligt framförande av verk

- Ett utgivet verk får framföras offentligt:
 - vid gudstjänst eller undervisning
 - vid tillfällen där framförandet av verk inte är det huvudsakliga och tillträdet är avgiftsfritt och anordnandet inte heller annars sker i förvärvssyfte
- Andra offentliga framföranden kräver tillstånd
- Undantagen gäller inte sceniska verk eller filmverk
- Sångtexter får återges för åhörarna i konsertprogram eller liknande (gäller dock inte allsångshäften och motsvarande, se UR 1999:14)

Citaträtt

- Allmän citaträtt: ur offentliggjorda verk får citat göras i enlighet med god sed och i den omfattning som motiveras av ändamålet utan tillstånd eller ersättning
 - Också ett helt verk (t.ex. en dikt) kan citeras om övriga kriterier uppfylls
- Den allmänna citaträtten gäller också bilder, även om citat av konstverk också regleras skilt som sk. bildcitat (UR 1993:21)
 - Bildcitat kan finnas i anslutning till en kritisk eller vetenskaplig framställning eller i tidningar eller tidskrifter vid redogörelse för dagshändelser

Citaträtt

- Citaträtt kräver en saklig anknytning till sammanhanget, en funktion av åberopande – citatet ska åskådliggöra, förklara eller förtydliga (se t.ex. UR 2011:13)
- Förhållandet i omfattning mellan citatet och det verk där citatet ska ingå är viktigt
 - Ett nytt verk kan inte huvudsakligen bestå av citat
 - Citaträtten kräver inte att det nya verket är skyddsvärt
- UR 2017:2: citat ur verk som inte är skyddade är inte skyddade heller i det nya verk de ingår – fria citat utan källhänvisning är inte upphovsrättsligt relevanta

Användning av konstverk

- Konsumerade exemplar av konstverk får innefattas i fotografier om de är av underordnad betydelse
- Konstverk som ingår i en samling eller ställs ut eller bjuds ut till försäljning får avbildas i tryckta eller kopierade meddelanden eller kataloger
- Ett konstverk som är stadigvarande placerat på allmän plats får fritt avbildas, men om konstverket är huvudmotivet får det inte ske i förvärvssyfte
 - Bild i anslutning till text i tidning eller tidskrift är okej
- Byggnader får alltid fritt avbildas

Ideella rättigheter

- Då ett verk görs tillgängligt för allmänheten eller exemplar framställs ska upphovsmannen anges i enlighet med god sed (*paternitetsrätt*)
- Förbud mot kränkande bearbetning av verk och mot tillgängliggörande i en form eller ett sammanhang som kränker upphovsmannen (*respekträtt*)
 - Klassikerskydd också där upphovsrätten gått ut eller aldrig har funnits
- Undantagen till de ekonomiska rättigheterna innebär inte inskränkningar i de ideella rättigheterna

Upphovsrätten närstående rättigheter

- Vissa rättigheter ges till bl.a. utövande konstnärer, fotografer, producenter av ljud- och bildupptagningar och sammanställare av kataloger och databaser
- Dessa är i de flesta fall beroende av den ursprungliga upphovsrätten men har ett självständigt skydd som inte har att göra med någon konstnärlig värdering
- Täcker i de flesta fall också upptagningar av verk som inte är skyddade eller vars upphovsrätt har gått ut
- De närstående rättigheterna omfattas i mångt och mycket av samma undantag som upphovsrätten

Utövande konstnärer

- Ett framförande av ett verk eller ett uttryck av folklöre får inte utan den utövande konstnärens samtycke tas upp för återgivning eller göras tillgängligt för allmänheten via radio, tv eller direkt överföring
- En upptagning får inte spridas eller visas offentligt
 - Gäller också överföring till allmänheten på ett sådant sätt att enskilda kan få tillgång till materialet från en plats och vid en tidpunkt som de själva väljer
- Skyddet gäller till utgången av det 50:e året efter framförandet eller det första offentliggörandet

Producenträttigheter

- Gäller ”grammofonskiva eller annan anordning” respektive ”film eller annan anordning” för ljud resp. bild
- Sådan upptagning får inte överföras till en anordning för återgivning, spridas till allmänheten eller överföras till allmänheten på trådbunden eller trådlös väg, inte heller så att enskilda kan få tillgång till den från en plats och vid en tidpunkt som de själva väljer
- Skyddet gäller till utgången av det 70:e året efter framförandet eller det första offentliggörandet

Rätten till fotografier

- En fotograf har uteslutande rätt att förfoga över sina fotografier i förändrat eller oförändrat skick genom att
 - framställa exemplar av dem
 - göra dem tillgängliga för allmänheten
- Skyddet gäller till utgången av det 50:e året efter att fotografiet tagits
- Som en del av det nya upphovsrättsdirektivet föreskrivs att digitalisering av verk som inte längre omfattas eller aldrig har omfattats av upphovsrätt inte ska få ett nytt skydd genom exempelvis fotografering

Katalogskydd

- Den som har sammanställt ett stort antal uppgifter i en databas eller katalog har uteslutande rätt att förfoga över hela materialet eller en kvalitativt eller kvantitativt väsentlig del av det
- Skyddet gäller till utgången av det 15:e året efter att arbetet blev färdigt eller det första gången har offentliggjorts
- Skyddet täcker inte enskilda uppgifter i katalogen – ett villkor som begränsar användningen av en oväsentlig del för en behörig användare är ogiltigt

Tekniska åtgärder

- ”Effektiv teknisk åtgärd” = teknik, anordning eller komponent som utformats för att skydda verket mot sådan användning som upphovsmannen inte samtyckt till
- Kringgående av tekniska åtgärder samt tillverkning och spridning av anordningar för kringgående är förbjudet
- Bestämmelserna gäller inte datorprogram
- Det är också förbjudet att avlägsna elektronisk information om rättighetsförvaltning (DRM) eller överföra exemplar till allmänheten där denna har avlägsnats

Överlåtelse av upphovsrätt

- De ekonomiska rättigheterna kan överlåtas fritt, medan de ideella rättigheterna kan överlåtas bara i fråga om en till art och omfattning begränsad användning av verket
- Överlåtelse av ett exemplar är inte samma sak som överlåtelse av upphovsrätten
- Mottagaren av upphovsrätten får inte ändra i verket eller överlåta upphovsrätten vidare om inte annat har avtalats
- Upphovsrätten kan ärvas, men giltighetstiden påverkas inte

Upphovsrätt i arbetsförhållande

- Utgångspunkt: den person som har skapat ett verk har rättigheterna
 - Undantag: datorprogram och databaser
- De ekonomiska rättigheterna kan överlåtas genom separat avtal, arbetsavtal, kollektivavtal eller allmän praxis inom branschen
- Praxis: rättigheterna övergår även utan avtal ”i den mån det är nödvändigt med tanke på arbetsgivarens verksamhet”

Användning av skyddade verk

- Användning av upphovsrättsligt skyddade verk kan basera sig på:
 - Ett undantag till ensamrätten
 - Ett muntligt eller skriftligt avtal direkt med rättighetsinnehavaren
 - Avtalslicens
 - En ensidig viljeförklaring från rättighetsinnehavaren

Avtal om användning (licens)

- Upphovsrätten är till största delen dispositiv, dvs. man kan fritt komma överens om villkoren
- Om upphovsmannen har överlåtit sina rättigheter till en upphovsrättsorganisation och/eller ett förlag, ett skivbolag eller motsvarande har hen inte nödvändigtvis full rätt att disponera över sitt verk
- Avtal kan vara skriftliga eller muntliga (jfr UR 2003:18 om användning av böckers pärmbilder i bibliotekets databas) – formen är närmast en fråga om bevisning

Public domain

- I vissa länder används begreppet "public domain" om sådana verk där upphovsmannen har av sagt sig upphovsrätten
- Detta existerar inte i Finland, dvs. det är inte möjligt att på ett bindande sätt helt avsäga sig upphovsrätten
- Användning av public domain-verk bygger på att man måste förlita sig på att ingen kommer att beivra eventuell användning i strid med upphovsrätten
- Fria licenser är ett mycket bättre alternativ

Ideologier från höger till vänster

Copyright

- Traditionell upphovsrätt med starka rättigheter för upphovsmannen

Copyfree

- Mycket liberal standard som i mångt och mycket liknar public domain

Copyleft

- Frihetsbetonande ideologi som ser till att friheten är bestående genom strikta villkor för vidarelicensering

Creative Commons-licenser

- En uppsättning licenser för varierande grader av frihet i användningen
- Upphovsmannen behåller upphovsrätten men bestämmer genom valet av licens hur verket får användas
- Creative Commons är nu uppe i version 4.0
- Tidigare versioner har skilt anpassats till finländsk lagstiftning, men den senaste är generisk
- CC-licensen behöver inte registreras någonstans, utan upphovsmannen bara markerar villkoren i samband med verket

Typer av Creative Commons-licenser

- CC-licenser utgår från full frihet med vissa restriktioner
- Restriktionerna består av en kombination av fyra element:
 - ① Attribution (BY) – upphovsmannen måste anges
 - ② Share Alike (SA) – bearbetningar och härledningarna får bara publiceras under samma licens
 - ③ Non-Commercial (NC) – verket får inte användas i förvärvssyfte
 - ④ No Derivatives (ND) – verket får inte bearbetas

Typer av Creative Commons-licenser

- Utgående från de fyra elementen finns det sex licenser:
 - Attribution (CC BY)
 - Attribution Share Alike (CC BY-SA)
 - Attribution No Derivatives (CC BY-ND)
 - Attribution Non-Commercial (CC BY-NC)
 - Attribution Non-Commercial Share Alike (CC BY-NC-SA)
 - Attribution Non-Commercial No Derivatives (CC BY-NC-ND)
- Därutöver finns en speciallicens (CC0) som betyder "No Rights Reserved" och används för att åstadkomma ett public domain-liknande tillstånd

Att använda CC-licenserat material

- Det går att söka på olika typer av material, exempelvis bilder och musik, via tjänsten CC Search (<https://search.creativecommons.org/>)
- Innan du använder CC-material bör du kolla vilken kombination av villkor som gäller materialet
- Om materialet lyder under Share Alike måste du själv CC-licensera din bearbetning
- OBS! Att upphovsmannen anser att verket är skyddat och därför har CC-licenserat det betyder inte nödvändigtvis att så är fallet enligt vår lagstiftning